

Слот: *чувствовать себя счастливым* англ. **(as) happy as a clam** – очень счастливый [букв. счастлив как моллюск].

Сравнение счастливого человека с образом существования моллюска раскрывает идею: счастье заключается в безопасности, которую обеспечивает закрытость и изолированность, как пребывает моллюск.

Слот: *Счастливый случай. Везение* нем. **da ist Treff Trumpf**, разг. – это дело случая, как повезет [букв. это козырный трэф]. *Treff* – трефы, самая младшая масть во многих карточных играх. Однако если эта масть козырная, то игрок может выиграть [6, с. 183].

“Аксиологические фразеологические словари” обладают особой потенциальной силой при определении ценностей и антиценностей разноязычных социумов. Слотовая структура словаря является универсальной и может заполняться фразеологизмами любого языка. В этом высокая степень перспективности разработки “Аксиологического фразеологического словаря”.

ЛИТЕРАТУРА

1. Байрамова Л. К. Интерпретация фразеологизмов в словарях в свете когнитивистики и аксиологии / Л. К. Байрамова // Фразеология и когнитивистика. – Белгород : Белгородский гос. ун-т, 2008. – Т. 1. Идиоматика и познание. – С. 298–302.
2. Байрамова Л. К. Родина и смерть в аксиологической парадигме / Л. К. Байрамова // Филологические науки. – № 3. – 2009. – С. 103–110.
3. Байрамова Л. К. Аксиологический вектор фразеологизмов / Л. К. Байрамова // Русская сопоставительная филология. – Казань : Казанский гос. ун-т, 2009. – С. 27–30.
4. Бартминьский Е. Языковой образ мира : очерки по этнолингвистике / Ежи Бартминьский. – М. : Индрик, 2005. – С. 115-130.
5. Гусев Н. Н. Лев Николаевич Толстой / Н. Н. Гусев. – М. : АН СССР, 1954.
6. Мальцева Д. Г. Немецко-русский фразеологический словарь с лингвистическим комментарием / Дина Григорьевна Мальцева. – М. : Азбуковник, 2002.
7. Проект “Славянского аксиологического словаря”. – Режим доступа : <http://karija.narod.ru/Axiology/index/htm>.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З АНТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ (на матеріалі української, російської та англійської мов)

ВЕНЖИНОВИЧ Н. Ф.

Ужгородський національний університет

Із далеких античних часів до нас дійшли неперевершені перлини народної мудрості. Особливе місце серед них займають стійкі фразеологічні вирази. Вивчення цієї теми є особливо актуальним, оскільки наукові дослідження нині мають яскраво виражений антропоцентричний характер. Усі вони звернені до людини-творця, багатой духовно і морально.

Цікавими є погляди А. М. Мелерович, яка вказує на те, що вивчення проблеми моделювання фразеологічних одиниць набуло нових перспектив у зв'язку з дослідженням фразеології в когнітивному аспекті як системи мовних засобів, що особливим способом фіксує процеси пізнання, відображення свідомістю

об'єктивної дійсності, яка слугує певним мовним кодом перетворення і зберігання інформації про навколишнє, відтворення ставлення до пізнаваного світу. Когнітивно орієнтований підхід до фразеологічного матеріалу мови відкриває можливості поглибленого трактування категорійної сутності фразеологічних одиниць, системно-мовного статусу фразеологічних моделей та їхньої функціональної специфіки. Оскільки фразеологічні одиниці здійснюють моделювання фрагментів реального світу відповідно до можливостей своєї категорійної сутності, важливо виявити, зазначає А. М. Мелерович, механізм фразеологічного моделювання, визначити характер спряженості категоризації і концептуалізації дійсності за допомогою фразеології [24, с. 29].

М. Ф. Алефіренко привертає увагу до того, що відкритість фразеологічної підсистеми означає її взаємодію і обмін енергією з навколишнім дискурсивним середовищем. Причому процеси енергетичного обміну відбуваються у кожній точці відкритої системи. Учений указує на те, що відкритість фразеологічної підсистеми – необхідна, але недостатня умова її самооновлення [24; 25].

На думку М. П. Кочергана, “фразеологічний склад є специфічною для кожної мови національно маркованою частиною лексики. Постійно поповнюючись новими одиницями, фразеологічний склад відображає культурно-історичний досвід народу, а також особливості історичних законів розвитку мови” [9, с. 339]. З огляду на значення фразеологізмів, розрізняють такі типи міжмовних співвідношень: 1) повна еквівалентність (фразеологізм однієї мови має ідентичний відповідник в іншій мові, тобто фразеологізми-відповідники за значенням, структурно-граматичною будовою, образною основою повністю збігаються); 2) неповна еквівалентність; 3) безеквівалентність (в одній мові є фразеологізм, в іншій – фразеологізму з таким значенням немає) [там само, с. 339-340].

Саме у фразеологізмах часто заховані коди духовної культури людини, символи її національної ідентифікації. Хоч нині є чимало наукових розвідок, присвячених вивченню цих мовних одиниць як у традиційному плані [3; 5; 13; 20; 21], так і в руслі новітніх парадигм [6–11; 14; 16; 17; 22–24], проте спеціально такі фразеологізми на матеріалі зазначених мов ще не були предметом наукового аналізу.

У своєму дослідженні спираємося на розуміння фразеологічної одиниці В. Д. Ужченком, услід за ним розуміючи її як “відтворене, цілісне за значенням, стійке за складом і структурою словосполучення” [23, с. 7]. Ми ставимо собі за мету на прикладі деяких фразеологізмів, які прийшли до нас із давніх світів, простежити особливості відтворення різних виявів буття і діяльності людини на матеріалі української, російської та англійської мов. Завдання статті вбачаємо у тому, щоб проаналізувати риси українського, російського та англійського менталітету на основі досліджених мовних одиниць. Джерельною базою слугували словники та інші довідково-наукові праці [1; 2; 12; 15; 18; 19; 25].

Яблуко розбрату (укр.) – причина ворожнечі, незгод між ким-небудь. Наприклад, у тексті: *Який же ви талісман на щастя, Марто? – посміхнувся Коваль, кинувши в бік обох Комаренків: – Ви справжнє яблуко розбрату, не встигли прийти, а вже викликали цілий бунт* (В.Собко) [19, с. 784]; *яблуко роздора* (рос.) – причина, предмет суперечки, сварки, роздору (тут і далі переклад наш).

Наприклад, у тексті: *Дело переходило из инстанции в инстанцию и служило яблоком раздора между судебной и административной властями* (М. Салтыков-Щедрин) [25, с. 822]; *an apple of discord, a bone of contention, a crux of agrument* (англ.) – предмет суперечки (тут і далі переклад наш). Наприклад, у тексті: *A small island in the middle of a river that divided two countries was a bone of contention between those governments for many years* [12, с. 825].

Вираз походить із давньогрецької міфології. Богиня чвар Еріда на весіллі Пелея і Фетиди як помсту за те, що її забули запросити, підкинула золоте яблуко з написом “найпрекрасніший”. Гера, Афіна й Афродіта стали претендувати на це яблуко. Богині попросили Зевса вирішити цю суперечку, але Зевс передав яблуко Парісу і наказав йому присудити яблуко найдостойніший. Гера пообіцяла Парісу владу й багатство, Афіна – мудрість і військову справу, а Афродіта – віддати в дружини найгарнішу жінку. І Паріс визнав напрекраснішою з богинь Афродіту. Виконуючи свою обіцянку, богиня допомогла викрасти найкрасивішу із смертних жінок – Олену, дружину спартанського царя Менелая. Із цього викрадення почалася Троянська війна.

Образ фразеологізму асоціюється також із біблійним сюжетом, у якому *яблуко* виступає як символ забороненого плоду з Дерева пізнання добра і зла. Після того, як Адам і Єва скуштували це яблуко, вони були вигнані з раю. Яблуко стає причиною суперечки між Богом і Людиною.

Фразеологізм походить із двох найдавніших міфологічних форм усвідомлення світу – анімістичної (яка уособлює неживе) і фетишистської, яка розглядає неживі предмети як надприродні сутності, наділені магічними силами, властивостями. Образ фразеологізму осмислюється також через давні опозиції “чоловік – жінка”, “добро – зло”.

Компонент фразеологізму *яблуко* співвідноситься з рослинним кодом культури, а компонент *розбрат* – із власне людським кодом, в якому закладені й міжособистісні дії, і міжособистісні стосунки. У створенні образу фразеологізму бере участь і категорія простору: яблуко як центр, навколо якого формується певна ситуація, яка призводить до конфлікту [2, с. 734–735].

Те, що подібні стійкі вислови наявні в різних мовах, зокрема й в українській, російській та англійській, свідчить про стародавність образу. Нині цей фразеологізм активно вживається у різних контекстах і мовленнєвих ситуаціях, оскільки здавна і дотепер людині були притаманні такі риси, як заздрість, підступність, уміння чинити як добро, так і зло. Те, що цей образ наявний як у близькоспоріднених (українська, російська), так і в віддаленоспоріднених мовах (англійська) підтверджує, що носії цих мов мають багато спільного на ментальному рівні. Як слушно зауважує А. Багнюк, “щоб розпочалась війна, достатньо, аби посварились три жінки... Щоб посварились три жінки, достатньо простого яблука...” [1, с. 9]. Отож можемо стверджувати, що у такому, здавалося б, простому образі *яблука* закладено насправді глибинний смисл, пізнання якого приведе нас до розуміння істинності і складності буття. І це ми спроможні зробити через осягнення, зокрема, й змісту фразеологічного виразу.

Прокрустове ложе (укр.) – те, що виступає мірилом, під яке штучно, насильно підганяють що-небудь, пристосовуючи до нього. Наприклад, у тексті: *А души людей, погибших, замучених... Ихні страждання не вкладаются в прокрустове*

ложе законів контрапункту, їхні стогони дужчі за урагани над материками й морями (П. Загребельний) [19, с. 353]; *прокрустово ложе* (рос.) – мірка, під яку намагаються насильно підігнати, пристосувати що-небудь, що для неї не підходить. Наприклад, у тексті: *Нельзя сводить все разногласия в одно прокрустово ложе* (Из газеты) [15, с. 397]; *Procrustean bed, bed of Procrust* (англ.) – критерії, мірки, під які пристосовують що-небудь насильно. Наприклад, у тексті: *From the Greek legend about Procrustes, a robber, who stretched or cut out the legs of his victims to fit the length of his bed* [12, с. 342].

А. Багнюк зазначає, що справжнє ім'я Прокруста – Дамаста. А ще цього розбійника називали Поліпемоною. Та відомим він став під прізвиськом Прокруст, що означає “витягував”. Нещасним був мандрівник, який діставався до Афін дорогою, що вела з Мегари. На цьому шляху його підстерігав Прокруст і заманював до свого помешкання. А там запрошував відпочити на своєму особливому ліжку. Якщо гість виявлявся довшим ніж ліжко, Прокруст відрубав йому ноги рівно настільки, наскільки вони звисали. Того, хто був коротшим, розбійник видовжував ударами молота. Жодному, хто потрапив до рук Прокруста, ліжко не підійшло. Жахлива хитрість Прокруста полягала в тому, що він мав два ліжка в різних кімнатах: високих подорожніх заводив до кімнати з маленьким ліжком, а низьких – до іншої, де стояло велике ліжко... Самого Прокруста знищив син афінського царя Егея – Тесей, котрий заради порядку в державі очищував її від злочинців. Погоджуємося з думкою А. Багнюка, який цілком справедливо стверджує, що прокрустове ложе – для нас жорстока наука, яка вчить, наскільки небезпечно підганяти все під якусь мірку. А тим більше, всяка мірка, застосована до людей, – злочин, бо людина не підлягає ніякому вимірюванню. Кожна людина – єдина і неповторна [1, с. 9].

Ми спостерегли використання цього фразеологізму у всіх трьох досліджуваних мовах із тим же або близьким значенням. У цьому стійкому виразі заховано предметний код культури. Зауважимо, що ключове слово *ложе* лежить в основі великої кількості фразеологізмів української мови з різним значенням, наприклад, *подружнє ложе, смертне ложе* тощо. Аналогічні відповідники фіксуються як у російській, так і в англійській мові.

Вставати/встати з попелу (укр.) – відроджуватися, повертатися до життя. Наприклад, у тексті: *За домом у відступі ми сумували, за сміхом жінок і дівчат... Виходь, Батьківщино, ми з попелу встали, виходь переможців стрічать!* (С. Голованівський) [19, с. 132]; *воскрес (возродился), как феникс из пепла* (рос.) – про когось або про щось, що повернулося до життя, незважаючи на великі невдачі й потрясіння [15, с. 719]; *to rise from the ashes* (англ.) – відродитися з попелу. Наприклад, у тексті: *Bulgakov's novel (The Master and Margarita) seemed to return from oblivion, to rise from the ashes, thereby confirming the author's principal hope – that manuscripts don't burn* [12, с. 455].

В основі образу фразеологізму лежить антична легенда. Фенікс – чарівний птах, котрий через кожні п'ятсот років прилітає з Аравії до Єгипту. Живиться він тільки бальзамом і пахучою смолою. Перед смертю робить гніздо із запашних гілок на верхівці пальми – і там, під високим небом, його, нічим не захищеного, спалює сонячне проміння. Умираючи, Фенікс не йде у п'ятьму, а згорає в сонячному світлі. Тому ім'я його означає “багрянний” – рівний сонячному вог-

ню. Він не згорав у вогні, щоб загинути, а пламенів у сонячному світлі, щоб відродитися. Силою Сонця воскресав із попелу, відроджувався, щоб знову молодим з'явитися у рідному краї. Так Фенікс символізує безсмертя через вічне відродження. Погоджуємося з твердженням А. Багнюка, що всяку справу, незначну, чи справу всього життя треба завершувати не як кінець, фінал, а як початок нової справи, оновленого життя. Навіть оновленого смертю, воскреслого з попелу. В цьому – енергія відродження, запука безсмертя [1, с. 15].

Проведене дослідження фразеологізмів, що увійшли в українську, російську та англійську мови з античних джерел, дає змогу стверджувати, що повна мовна еквівалентність є непоширеним явищем як у близькоспоріднених, так і в віддаленоспоріднених мовах. Отож, чим більше віддалені мови, тим менше у них ідентичних фразеологічних відповідників. Національно-культурна специфіка стійких виразів виявляється у значенні фразеологічних одиниць, в їхній структурі, лексичному складі, особливостях варіювання. Наведені нами приклади фразеологізмів, що увійшли в досліджувані мови з античних джерел, якраз ілюструють таке варіювання, наявність синонімічних виразів, багатозначності ключових слів. У кожному ключовому слові прихований код відповідної культури, який має відповідні мовні засоби вираження образу фразеологізму кожним етносом. На прикладі стійких виразів з античних джерел ми намагалися проілюструвати ментальні особливості українців, росіян та англійців. Ми виокремили такі, зокрема, як уміння творити добро і зло, заздрість, злоба, підступність, жорстокість. Відзначимо, що аналізований матеріал дає змогу зробити висновки про те, що негативні риси відтворено більшою мірою. Це засвідчує вміння людей критично ставитися до негативних проявів свого буття і діяльності. Вбачаємо перспективними наші наукові пошуки у подальшому поглибленому вивченні стійких виразів української, російської та англійської мов у лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному руслі, розширивши джерельну базу дослідження, спираючись на новітні теорії та методики лінгвістичного аналізу. Таке дослідження дасть змогу рельєфніше, повніше відтворити етнокультурні, ментальні риси трьох народів – носіїв близько- та віддаленоспоріднених мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багнюк А. Символи українства / Анатолій Багнюк. – Тернопіль : Новий колір, 2008. – 828 с.
2. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / Отв. ред. В. Н. Телия. – М. : АСТ – ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с.
3. Грозян Н. Ф. Фразеологічна мікросистема “поведінка людини” в українській мові (ідеографічний, аксіологічний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Ф. Грозян. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
4. Дем'яненко Н. Б. Фразеологічні одиниці як найконденсованіше вираження у мові національно-культурного компонента / Н. Б. Дем'яненко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 5. – Кн. 1. – С. 92–96.
5. Денисенко С. Культурологічний компонент в семантиці фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької фразеології) / С. Денисенко // Мова і культура : науковий щорічний журнал. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2000. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 73–78.

6. Жайворонок В. В. Мова та етносвіт / В. В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я : науковий журнал. – Сімферополь, 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 259–261.
7. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : [монографія] / М. В. Жуйкова. – Луцьк : Вежа, 2007. – 415 с.
8. Кононенко В. Мова у контексті культури: [монографія] / Віталій Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 2008. – 390 с.
9. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
10. Краснобаєва-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту *життя* в українській фраземіці) / Ж. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 41–52.
11. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу / О. П. Шевченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2002. – С. 307–315.
12. Лубенская С. И. Большой русско-английский фразеологический словарь / София Иосифовна Лубенская. – М. : АСТ – ПРЕСС КНИГА, 2004. – 1056 с.
13. Майборода О. А. Українська фразеологія як джерело народознавства : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. А. Майборода. – Харків, 2002. – 18 с.
14. Мойсієнко А. К. Мова як світ світів / А. К. Мойсієнко // Культура народів Причорномор'я : наук. журн. – Сімферополь, 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 104–107.
15. Русская фразеология. Историко – этимологический словарь / Под. ред. В. М. Мокиенко. – М. : Астрель: АстЛюкс, 2005. – 926 с.
16. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти): [монографія] / Олена Олександрівна Селіванова. – К.; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2008. – 712 с.
18. Словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура та ін. – К. : Міленіум, 2005. – 352 с.
19. Словник фразеологізмів української мови / Уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
20. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 286 с.
21. Ужченко В. Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології: автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. Д. Ужченко. – Дніпропетровськ, 1994. – 34 с.
22. Ужченко В. Д. Нові лінгвістичні парадигми “концепт – фразеологізм – мовна картина світу” / В. Д. Ужченко // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2006. – С. 146–151.
23. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
24. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Межд. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д. ф. н., проф. А. М. Мелерович (Кострома, 20–22 марта 2008 г.) – М. : ООО Издательство “Эллис” – 2008. – 615 с.
25. Фразеологический словарь современного русского языка : в 2 т. / Под. ред. д. ф. н., проф. А. Н. Тихонова. – М. : Наука, 2004.